

ЕКЛЕЗИОЛОГІЯ ПРО КИЇВСЬКУ ЦЕРКВУ

о. д-р, проф. Михайло ДИМИД

Якою є еклезіологія Церков-Сестер Київської традиції? Якою має бути правильна церковна позиція Константинополя, Рима і Москви, щоби сприяти утвердженню місцевої Української Церкви?

Еклезіологія – це наука про Церкву, переважно про те, як Бог бачить Церкву, але також про те, як Церква себе уявляє. Оскільки є різні погляди на це, то звідси випливає, що нема однієї еклезіології. І тут починаються проблеми. До прикладу, є вселенські еклезіології – римська, константинопольська; є помісні еклезіології – київська, московська; є конфесійні погляди на Церкву – православна, католицька, протестантська. А є ще інші підходи – біблійний, літургійний, іконічний тощо. І оскільки різні еклезіології впливають з різних джерел, то дають різне розуміння Церкви. Типи еклезіології виражають несхожі акценти і відмінний досвід сприйняття божественної благодаті та життя.

В основі євхаристійної еклезіології, наприклад, є Євхаристія, в основі універсальної еклезіології є канонічне розуміння Церкви. На базі спільнотно-братерської еклезіології постають містичні та екзистенційні категорії життя, а антиподом цього всього є клерикальна еклезіологія, яка має абсолютно спотворене розуміння Церкви. Іншими словами, всі типи еклезіології говорять про одну Церкву, але з різних сторін і різним рівнем осмислення. Важливо нам, українцям, наголошувати на київських еклезіологічних напрямках Церков-Сестер, виходячи з висловлювань представників Вселенського Патріархату і самих Київських Церков. Думаю, нам треба постійно розглядати різні думки і позиції щодо того, якою має бути правильна церковна позиція Константинополя, Рима і Москви, щоби сприяти утвердженню місцевої Церкви Христової в Україні.

Ця тема актуальна останні 50 років, оскільки вимоги Київської Церкви щодо визнання її реального статусу висувалися неодноразово. В хроноло-

гічному порядку це почала робити Українська Греко-Католицька Церква, потім Українська Автокефальна Православна Церква, згодом Київський Патріархат і так само Українська Православна Церква Московського Патріархату. Ці вимоги не порожні, «автокефалія», «томос», «патріархат» потрібні для сучасної евангелізації жителів української землі. І ці вимоги вже лунали і в Константинополі, і в Римі, і в Москві.

Екскурс в історію

Відновлення усвідомлення місця Київської Церкви в сопричасті Церков, а особливо її відношення до Константинополя, Рима та Москви, недавно доповнилися новими рисами, і сьогодні ми про це чуємо. В публічний простір вийшли документи про потребу нормального трактування Київської Церкви через надання їй усіх канонічних та юрисдикційних інструментів для душпастирювання, тобто для опіки над вірними. Цей процес став більш глибинним і наполегливішим зі здобуттям Україною незалежності 24 серпня 1991 року і розвивався в міру того, як Україна укріплювалася в своїй незалежності.

Людиною, яка залишила найбільше текстів, що з них можна черпати ідеї про широкий Христовий план щодо Київської Церкви та її покликання в світі, є архієпископ Всеволод Майданський (Скопелський). Його книга «Усі ми брати» вийшла в 1999-ому, а український переклад – у львівському видавництві «Свічадо» в 2006-ому. Це, як на мене, основний автор, хоча взагалі текстів є багато, про деякі з них я ще згадаю.

Донедавна можна було запитати себе, чи існує еклезіальне сприяння звершенню єднання Українських Церков у справді самостійну структуру:

не в підпорядкуванні, а в сопричасті з першопрестолами, від яких вони канонічно походять і залежать. Дуже часто нам здавалося, що і Константинополь, і Рим, і Москва не хочуть визнавати повну церковну зрілість Київської Церкви не так через еклезіологічні чи канонічні причини, як через геостратегічні, політичні чи вузькошовіністичні та конфесійні. Багато авторів визнають, що сприяння єдності християн залежить від загальної еклезіології, і в цій богословській науці можна знайти усі відповідні тексти на користь повноти Церкви на помісному рівні. Наприклад, у написаному східними патріархами «Окружному посланні єдиної святої соборної і апостольської Церкви до всіх православних християн» 1848 року мовиться про те, що церковний народ є хранителем повноти істини. Але навіть якщо такі тексти існують, цього замало, бо всі без винятку згадані церковні кола сильно тяжіють до прагнення підпорядкування собі інших. Греко-католики це відчувають у відносинах із Римським Престолом. Для того, щоб цього не було, потрібно змінювати свідомість. І це те, що, на мій погляд, стається внаслідок двох Соборів – Другого Ватиканського і Всеправославного Собору на острові Крит. Під час засідання Синакису єрархів Константинопольського єкуменічного Патріархату 1 вересня 2018 року в храмі Пресвятої Трійці на площі

Таким у Константинополі (нинішній Стамбул) Патріарх Варфоломій широко заторкнув питання Української Церкви. В його тексті знаходимо деякі еклезіологічні ноти, наприклад: *«Вже з початку XIV століття, коли престол Київської митрополії було перенесено без канонічного дозволу Матері-Церкви до Москви, наші київські брати докладали невтомних зусиль, щоб здобути незалежність від церковного контролю з боку московського центру. Дійсно, внаслідок упертості Московського Патріархату постійно відбувалися злиття та відновлення церковних єпархій, неканонічні вибори єпископів, а також розколи, від яких досі потерпає благочестивий український народ. Однак дослідження цього питання у світлі священних канонів не виправдовує жодного втручання з боку Російської Церкви. Томос, який проголошує Москву патріархатом, не стосується регіону сьогоднішньої Київської митрополії»*. Це цитата зі слів Патріарха Варфоломія.

13 вересня 2018 року на веб-ресурсі cerkva.org.ua з'явилася інтерв'ю архієпископа Тельмійського Йова Ієчі (канадець українського походження, який належить до Вселенського Патріархату), котрий стверджує: *«треба підкреслити, що церковна юрисдикція над Україною належить виключно Вселенському Патріархату. Коли Православна Церква в Росії отримала статус патріархату в 1589 – 1590 роках, Київська митрополія (в Польсько-Литовській державі, з кафедрою у Києві) залишалася в юрисдикції Константинополя (...) 1686 рік. Патріарх Московський отримав від Вселенського Патріарха Діонісія IV лише дозвіл висвячувати митрополита Київського, який повинен був продовжувати поминати Патріарха Вселенського і залишатися його екзархом. Виходить, що з політичних обставин Київська митрополія потрапила лише в адміністрацію Православної Церкви в Росії, але жодної передачі Київської митрополії Москві в 1686 році не було, як, до речі, підкреслює Томос про автокефалію Православної Церкви в Польщі (1924 р.)»*.

Ці заяви Патріарха Варфоломія і єпископа Йова знаходять підтвер-

дження в інших документах, бо існують оригінальні документи синодальних рішень 1686 року щодо Київської митрополії, які опублікувала ще в 2017-ому російська дослідниця Віра Ченцова в журналі «Древняя Русь. Вопросы медиевистики». Наведені слова єрархів фактично проводять жирну лінію під одним із періодів історії, коли РПЦ на практиці визначала релігійну погоду в цьому регіоні світу.

У константинопольських синодальних рішеннях 1686 року, зі слів архимандрита Кирила Говоруна, *«Київська митрополія справді стала підпорядкована Московській Патріархії, причому Константинополь залишився над усіма структурами, підпорядкованими Москві. При цьому Московський Патріархат рукопокладає митрополита Київського, якщо його вибрали архиєреї, архимандрити, ігумени, священники та миряни Київської єпархії. Суттєво, що гетьмани мають право на промоцію і дають свій дозвіл обраному кандидату. Ще один момент – підпорядкування Києва Москві представлено в документах 1686 року не як акт канонічної акривії*, а економії»* – як неточне дотримання канону для тимчасового поладження справ.

Про те, що Київська митрополія залишалася напряму підпорядкована Константинополю після 1686 року, теж авторитетно свідчить україномовний оригінал Конституції Пилипа Орлика від 5 квітня 1710 року: *«Через се теперішній нововибраний Гетьман, коли Господь Бог, кріпкий та сильний у бранях пособить (...), щоб була утверджена вічно єдина віра православна східного сповідання під послушенством Святішого апостольського трону константинопольського»*. Кілька названих документів вказують на природну історичну тенденцію Київської Церкви до власного самоуправління, але під патронатом Церкви-Матері – Константинополя. Коли перейти до XX і XXI століть, то ці думки наскрізь розвинуті в монографії архієпископа Всеволода Майданського «Всі ми брати». Вони подані тут не тільки у вузькому ключі – внутрішньоправославному, але в широко-

му – так само православному, якщо вважати, що повноцінною частиною Київської Церкви є й УГКЦ. Автор змальовує єдність у загально-вселенсько-православно-католицькому порядку. Ось що він пише: *«Навіть в Берестейській унії залишилася згадка про Константинопольську Церкву та усвідомлення того, що Церква Києва була такою однією вірою із Константинополем. У статті 31-ій Берестейської угоди висловлюється сподівання, що ми могли б ще відновити цю єдність»*. Берестейська унія – це не кінець, це початок. Церква Константинополя, до речі, ніколи не прийняла жодного формального синодального акта, який би засудив Берестейську унію. Ніколи! Утім історія не була прихильною до Берестейської унії, і незабаром в Україні вже були двоє єрархів-суперників. Однак ці два церковні табори всередині Київської Церкви кілька разів у XVII столітті намагалися об'єднатися. Підпорядкування Москві знищило автономію однієї частини Церкви київської традиції. Єдиною організованою Церквою Києва, яка зберегла організовану єрархічну структуру, залишилася УГКЦ.

Всеволод Майданський показує нам ширину питання еклезіології Київської Церкви, яка має свої відгалуження як у Константинополі, так і в Римі. А це нас приводить до Флорентійського Собору 1439 року. Цього Вселенського Собору жоден наступний Вселенський Собор ні не заперечив, ні не скасував.

Як відомо, у Флоренції відбулося воз'єднання Римо-Католицької Церкви з Православними Церквами за участі Київської митрополії, що мало наслідки, про які нам нагадає архієпископ Всеволод: *«Була створена основа для майбутніх союзів між Католицькою і Православною Церквами, а також вона чітко відділила Російську Церкву, названу Московською, від прямого підпорядкування Вселенському Патріархатові»*.

На мою думку, канонічно, що оскільки немає авторитетного заперечення Флорентійського Собору, то він і далі формально зобов'язує Рим, Константинополь і Київ. Я впевнений,

що як Вселенський Патріархат заперечив легітимність захоплення території Київської митрополії Московським Патріархатом, так у майбутньому Церква в своїй повноті повернеться до Вселенського Флорентійського Собору і його постанов як однієї з церковних основ для воз'єднання Христової Церкви на землі. Участь у Флорентійському Соборі позначає різне нинішнє тлумачення Берестейської унії Константинополем і Москвою. Москва різко засуджує, а Константинополь – ні. Він не схвалює, але й не засуджує. З другого боку, Константинопольська Церква, за твердженням архієпископа Всеволода, не засудила Берестейського поєднання, а також не визнала Львівський псевдособор 1946 року. Натомість визнає, що УГКЦ – єдина Церква Києва, яка походить від історичної Церкви святого Володимира за ланцюгом єпископських свячень.

Як наслідок флорентійських подій треба згадати і про дальший пошук порозуміння «Русі з Руссю» завдяки Київським митрополитам Петру Могили та Йосифові-Велямину Рутському. На думку польського дослідника, члена Міжнародної змішаної богословської екуменічної комісії Вацлава Гриневича, Флорентійська унія «сприяла спробам утворення Руського патріархату, який би був у єдності як з Римом, так і з Константинополем (...) Проте названі зусилля розбилися об неприхильну позицію Рима, який з недовірою ставився до самого наміру проведення спільного синоду уніятів і православних». Історія знає Кобринський синод 1626 року. Він мав стати якраз тією подією, де планували зібратися дві єрархії, але в останній момент Рим заборонив його.

Митрополит Рутський пропонував на уряд Патріарха Петра Могили, прихильника тимчасової автономії Руської Церкви, яка залишилася б у канонічній єдності як з Константинополем, так і з Римом. Тут знову зачитують Гриневича: «Проект створення автономної Київської митрополії, що його сформулював Могила в порозумінні із православним духовенством та мирянами всією силою своїх еклезіологічних положень, спря-

мувався на укладання щасливої унії з Римом без розриву з Константинополем. Він віддзеркалював стару християнську еклезіологію Церков-Сестер, яка спирається на визнання тотожності віри і участі в тому самому Божому дарі спасіння».

Це був потрібний екскурс у помісну еклезіологію Київської Церкви. Ми відновили в пам'яті Флорентійський Собор, Берестейське порозуміння, Київських митрополитів Петра Могили і Йосифа-Веляміна Рутського, згадали про надання автокефалії Православній Церкві у Польщі. До цього треба додати ще один епізод. У 1992 році єпископ Всеволод Майданський був присутній на Соборі УГКЦ у Святоюрському соборі. По чотирьохстах роках це була перша така зустріч. У своєму тодішньому зверненні владика Всеволод як представник Вселенського Патріархату говорив про відповідальність перед Богом за протистояння єдності, яке є гріхом проти Святого Духа. Він також говорив про те, що завданням єпископів є вести свою паству правильним шляхом згідно з волею Ісуса Христа до християнської єдності, крокуючи в православній вірі зі справжньою католицькою любов'ю, яка охоплює всіх. Він також вів мову про відповідальність єпископів за тих людей, які втратили терпеливість і відійшли від Церкви через роз'єднаність. Усім вірним християнам цей єрарх казав, що слід знайти спосіб очистити наші мотиви досягнення єдності Церкви, яка є справді православною і католицькою; слід вчити істини Євангелія і справжнього християнського життя, яке єдине може принести нам мир і спасіння. Наприкінці свого виступу він зачитував Папу Івана Павла II, який 1979 року в Константинополі, у храмі Святого Георгія, сказав: «Лише благоговінням, гостро відчувачи трансцендентність невимовної тайни, що перевищує всяке уявлення, ми зможемо побачити наявні між нами розбіжності такими, якими вони є, щоби при тому не накладати тягаря, крім цього необхідного». Простою мовою це означає, що треба бачити, які є розбіжності між нами, але вони не мають

нам заважати любити один одного і шукати конкретні шляхи для єдності.

Від теоретичних до практичних пропозицій

Якою має бути правильна позиція Константинополя, Рима і Москви, щоби сприяти утвердженню місцевої української Церкви. Для цього, вважаю, найкраще прочитати уривки з листа Блаженнішого Патріарха Любомира до Блаженнішого Митрополита Володимира Сабодана, предстоятеля УПЦ (МП). Цей лист називається дуже гарно «Пасха – друг друга обіймімо і всі промовмо: браття!». Він написаний у 2008 році. Ось уривки з нього: «Як жодна з Іпостасей Пресвятої Трійці не є цілою Трійцею, так і жодна з Церков київської традиції не є цілою Київською Церквою чи її єдиною підставою. Із визнання Церкви Христової сопрічасною спільнотою Церков впливають такі дії на шляху до створення єдиної помісної Церкви в Україні: 1. Церкви київської традиції взаємно визнають себе Церквами-Сестрами. 2. На підставі літургійного Символу віри Церкви визнають сповідування кожною з них однієї й тієї самої віри семи Вселенських Соборів. 3. Церкви визнають дійсність і благодатність Святих Тайнств у кожній з них і, як наслідок, правосильність єрархічних структур усіх Церков київської традиції. 4. Імена предстоятелів Церков-Сестер київської традиції записуються в диптихи кожною з них. Предстоятелі Церков поминають одні одних на Великому вході Божественної Літургії. Ці кроки в напрямку сопрічасності Церков київської традиції потребують свого доповнення у розвитку сопрічасності наших Церков із Церквами царгородської, римської і московської традиції, аби і з ними втілилась єдність рівних і різних».

Це те, що зараз зробив Константинополь. Але він би цього не зробив, якби не було нашої традиції – тієї, про яку я кажу, яка доходила до них крапля за краплею, і коли вони побачили свої інтереси в тому процесі, то почали діяти. Це те, що до Рима ще не дійшло, але якщо ми будемо наполегливі, то й там щось зрушиться.

Далі пише Блаженніший Любомир: «Непринястимо замість розвитку сопричастя розривати вже існуюче спілкування УГКЦ з Римською, УПЦ з Московською Церквами чи нехтувати історичною пов'язаністю усіх українських Церков із Царгородською Церквою-Матір'ю. Натомість нашим Церквам потрібно спільно розробити пропозиції щодо розвитку сопричастя з Церквами Царгорода, Рима і Москви і скерувати їх до представителів цих Церков. За потреби ці пропозиції можуть бути підтримані державною владою, однак роль її не має бути вирішальною».

Це писав наш покійний Патріарх ще в 2008-ому, а Петро Порошенко аплікував тепер. Головні засади цих пропозицій, на мою думку, мали б бути такі: 1. Помісна Українська Церква, яка існує сопричастям Церков київської традиції, визнає Царгородську, Римську і Московську Церкви Церквами-Сестрами. 2. Церкви Царгорода, Рима і Москви визнають об'єднану помісну Українську Церкву Церквою-Сестрою. 3. Помісна Українська Церква і Церкви-Сестри Царгорода, Рима і Москви спільно визнають одні в одних єдність віри семи Вселенських Соборів і благодатність Святих Таїнств.

«Взаємовизнання сопричастя віри і Таїнств між Церквами київської традиції (помісною Українською Церквою) з Церквами царгородської, римської і московської традиції (Вселенською Церквою) уможливить перехід Церков київської традиції до євхаристійного сопричастя між собою, тобто до співслужіння Євхаристії. Спільна Євхаристія – видимий прояв єдності помісної Української Церкви – стане підставою обрання єдиного патріарха Київської Церкви. Обраний єпископами всіх юрисдикцій патріарх представлятиме Київську Церкву перед іншими Церквами, утверджуватиме сопричастя між представителями українських Церков, прийматиме апеляції й вирішуватиме можливі спори. Предстоятелі українських Церков літургійно поминатимуть єдиного патріарха, а він – предстоятелів Римської, Царгородської і Московської Церков. Він також повідомлятиме їх про

своє патріарше обрання і отримуватиме від них Акт сопричастя», – писав Блаженніший Любомир.

Оце – пророцтво глави УГКЦ. Але належної позитивної відповіді на цей лист не було. Митрополит Володимир Сабодан тоді відповів, що це не компетенція УГКЦ – вирішувати такі речі. Не прямими словами, звісно, але вказав, що ми не маємо канонічного повноваження провадити такі переговори, бо є тільки частиною Римської Церкви, і це може робити вона, а не ми.

Насправді не залежить на тому, звідки починати і в яких обсягах трудитися над утвердженням єдності Київської Христової Церкви. Важливо відважно діяти у переконанні, що ми є однією Церквою і що місія Київської Церкви – поставити Помісну Церкву на служіння Вселенській Церкві. Це треба робити, йдучи слідами Патріарха Атенагора, який писав до Папи Павла VI, що ми разом належимо до однієї Церкви. Це, власне, ті дві особи, які в 1976 році зняли взаємні анатемі між Церквами. Архієпископ Всеволод на ці слова відреагував так: «Якщо такою є позиція Вселенських провідників Христової Церкви, то ми маємо усвідомлювати, що у нас ще не тільки є одна віра, але й та сама кров». А далі сказав: «Брати мої і сестри, ці слова мої звернені до вас і вони повністю стосуються нашої Української Київської Церкви».

Те, що характеризує великих мужів і жінок, є свята відвага. Побороги страх можна терпеливістю і любов'ю – саме тим, що Церква називає ікономією та супроводом. Коли в історії Церкви була свята відвага, завжди знаходилися **незвичайні** засоби для уможливлення Божому милосердю виправити ситуацію без подальшого завдання духовного болю вже пораненій Церкві. Як казав архієпископ Всеволод, «через віру ми знаємо, що Бог бажає нам дати цей дар єдності, але ми ще маємо просити цього в Нього і визнавати, що єдність Церков іде від Бога. Розуміючи це, ми також погоджуємося на те, що Бог дасть дар єдності у свій час, а не в наш». З його слів, «Другий Ватиканський Собор по-

вторив думку Митрополита Андрія, наголошуючи, що християнська єдність, якої ми прагнемо, є даною Ісусом Христом, а не тією єдністю, якої ми можемо досягти чи бажати самі».

Шлях до єдності Церкви не завершився наданням Томосу Православній Церкві в Україні. Надалі залишається актуальною потреба в діалозі між великими християнськими центрами: Константинополем, Римом, Московією і Києвом, який зможе повноправно долучитися до цього діалогу. Утвердження місцевої Української Церкви, ймовірно, стане хорошим досвідом для Вселенської Церкви. Еклезіологія Києва повинна бути націлена на образ Церкви як на спільноту взаємної любові. Саме таке розуміння Церкви з його практичним застосуванням у діалозі між Церквами-Сестрами в Україні здатне утвердити Київ як великий християнський центр.

На переконання ще одного єрарха Вселенського Патріархату – митрополита Каліста Уера, «любов у Церкві передбачає відкритість, хоча ми можемо стверджувати, що Церква має свої кордони, однак взаємна любов здатна їх долати».

На мою думку, вже багато сказано про те, якою має бути правильна позиція Константинополя, Рима і Москви, щоби сприяти утвердженню місцевої Української Церкви. Багато інших, не названих тут авторів і авторитетів це питання досліджували і писали про нього. Те, що потрібно зараз, – це впроваджувати в життя широкий погляд на Христову Церкву, який виходить із євангельської заповіді любові більше, ніж від потреби досконалої справедливості, яку тільки завдяки канонам чи правилам неможливо досягнути. Прикладом такої доброї волі, я переконаний, сьогодні є ініціативи Вселенського Патріархату на користь Київської Церкви.

о. д-р, проф. Михайло ДИМИД,
богослов, редактор
наукового журналу «Метрон»

* Акривія – суворе додержання і застосування канонічних вимог.